

ЛИСТОПАД

1961

ЛИСТОПАД

1961

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ СПІЛКИ
ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ

№ 11

ХАРКІВСЬКЕ КНИЖКОВЕ ВИДАВНИЦТВО

В Н О М Е Р І :

СЛУХАЮЧИ МОСКОВСЬКЕ РАДІО	2
Юрій ГЕРАСИМЕНКО. <i>Поезії</i>	4
Микола ІЩЕНКО. Сонячні межі. Роман. <i>Закінчення</i>	6
Віталій КОРОТИЧ. <i>Поезії</i>	43
Василь БОЛЬШАК. Вадим. <i>Нарис</i>	46
Іван САВИЧ. <i>Поезії</i>	56
Олекса ВОЛКОВ. Про Миронівку і миронівців. <i>Нарис, гумору не позбавлений</i>	58
ЩОДЕННИК ПУБЛІЦИСТА	
Л. ЗЕЛІНСЬКИЙ. Ворота, закриті для війни і відкриті для миру	70
ЖИТТЯ І КНИГА	
Йосип КИСЕЛЬОВ. В шуканнях нового героя	85
Робітник, воїн, поет. <i>До 50-річчя Бориса Котлярова</i>	96
ТЕМИ, СЮЖЕТИ, ГЕРОЇ	
Іван ЗУБ. Злочин Софії	97
Ф. БІЛЕЦЬКИЙ. Переспів безсмертного твору	99
ЗАУВАЖЕННЯ З ПРИВОДУ	101
НА БІЛОМУ СВІТІ	103
Край великий — Африка!	106
І. ВИРГАН. М. ПИЛИНСЬКА. Російсько-український фразеологічний словник	108

Василь БОЛЬШАК

ВАДИМ

Нарис

Я не проти футболу. Хай живе футбол! І не проти уболівальників. Хай радіють виграшеві своєї команди, хай тупотять ногами, свистять і вимагають: «Суддю на мило!», коли програє «своя». Футбол став «хворобою» мільйонів. І на тих, хто не товпиться в чергах по квиток на матч, хто завчасно не придбав абонементу, дивляться з жалем і співчуттям. Немов запитують: «А для чого ж ти тоді на світі живеш, для чого небо коптиш?»

Син мені з радістю сповіщає:

— Войнов перший м'яч забив.

На вулиці чую:

— Ви були на дублі? Як вам Каштанов?..

У трамваї:

— А Яшин? Ну й Яшин! Такий м'яч взяти!

В театрі:

— Коман уже тренер. Чули?

«Ну то що?» — питає читач. Славнозвісні футболісти, тому й імена їхні в усякого на вустах. І в цьому, либонь, нічого поганого немає.

Але погляньмо довкола, пройдімося хоча б по нашому місту, по Києву. Тут збудовано підземну залізницю. А чи знаєте ви її «авторів» — архітекторів, інженерів?

А хто нову Дарницю проектував і будує? Ні, ви не знаєте. І я не знаю... А невже їхні імена не варті уваги?..

Та й не тільки їхні...

Пам'ятаю, по війні заїхав я в рідне село ще в погонах. Гомоніли між собою жінки. І я мимоволі підслухав їхню розмову.

— А ви, голубко, до Вадима поїдьте, у

Згурівку. Я оце куди вже не їздила... А Вадим поміг.

— Чулая, чула. Кажуть, плавом пливуть люди до нього.

Років через десять у відповідь на привітання: «Як живете, тітонько?» знову почув:

— А так, сину. Оце думала: zostались мені тільки свічки та сорочки. Вже дітей покликала прощатись... А Вадим врятував...

Щасливий отой чоловік, про кого слава така йде між людей. Є у нас, звичайно, лікарі, котрих не лише кілька навколишніх сіл знає, а вся Україна, а то й світ.

Та й в самій Згурівці хіба нема людей заслужених, знаменитих? А Соболев Олександр Михайлович, а Петро Антонович Письменний? Чудові лікарі.

Але розповімо про того, про кого ще не писали нарисів, кого не знімає кінохроніка. А був би я поетом, я б найліпший катрен склав, найдзвінкішу пісню про нього написав. Про Вадима Григоровича Гладуна.

* * *

Хворий лежав із заплющеними очима. І обличчя — сіре, землисте — здавалося неживим. Людину щойно привезли з міста. В історії хвороби нечітким почерком записано: «Для консервативного лікування».

Коли лікар прочитає цю, тільки йому зрозумілу фразу, вона не принесе йому радості. Значить, всі можливі аналізи вже зроблено, і надій немає майже ніяких. Хіба вперше?..

— Спите, діду? — лікар пошелестів папірцями, нахилився над знайомим обличчям.

— Це ви, Вадиме?.. Вадиме Григоровичу? — Йосип Цах дивився на лікаря затуманим поглядом людини, яка знає більше про свою хворобу, ніж думають лікарі. — Ну, що там... пишуть?

Губи лікаря склалися для усмішки. Він згадав, як ще в кінці двадцятих — на початку тридцятих років збиралися дядьки на колодах і питали грамотнішого, з газетою в руках:

«Ну, що там пишуть?»

— Тут написано: ще танцюватимете, діду Йосипе.

— Ви всім так кажете?

Лікар сховав папірці в кишеню халата, боячись зустрітись із поглядом хворого.

— Всім... — І за хвилику поправився: — Майже всім.

Вадим не подумав — різний зміст можна вкласти у ті слова... Дід Йосип, мабуть, зрозумів так — заспокоює лікар. Який же путній доктор скаже: «Твоє діло, діду, гаплик». Чи: «Не тратьте, куме, сил...» Чи: «По тобі вже часник товчуть». Такого не скажуть. Певне ж, докторам вказівка така є: помирає чоловік, а ти йому мусиш співати веселої: «Ще танцюватимете, діду»...

Старий нічого більше не питав, повіки важко опустилися, закрили очі.

«Консервативне лікування...» Як оті мудрі слова перекласти на звичайну мову? Підтримувати уколами, — тими, що тамують біль і врівноважують серце. А ще точніше? А точніше — лікарі мають підозру на страшну хворобу.

Консервативне лікування — то полегшення людських страждань. І тільки...

Другого дня, уже в палаті, після всіляких пальпацій і аускультаций, хворий запитав:

— Ви тільки, Вадиме Григоровичу, чесно скажіть. Бачив я — шушукались лікарі і на мене жалібно позирали. Я так своїм дурним розумом зрозумів — рак у мене...

Лікар нервово забарабанив чутливими пальцями по бильцю ліжка, дивлячись кудись повз хворого, у вікно. Співало птаство, яскраво світило сонце, про щось весело щебетали санітарки в дворі. А он повезли дівчата в поле на машині вічно молодую пісню:

А я жита не жала,
А я жита не жала,
А я жита не жала —
В борозенці лежала...

А тут вмирає людина.

— Тільки... правду кажіть.

Од хриплого голосу аж здригнувся Вадим Григорович, машинально поправив рогові окуляри.

— Правду?.. А правди, діду Йосипе, я й сам не знаю. Ось зробимо операцію...

Довго ще мовчали обоє, згодом дід важко видихнув:

— Робіть, що знаєте. Мені все 'дно. Тільки хай дочки прийдуть... Попрощаюся...

Вадим Григорович звик до смертей ще на фронті, але тверезість діда вразила на-

віль його. Йосип Цах приготувався до смерті. Лежав спокійний і вчистий, склавши великі жилаві руки на грудях; одробили вмілі селянські руки, одходили ноги. Скільки вони стоптали землі свіжого поору, скільки сходили по стерні, скільки одміряли шляхів і стежок за піввіку. А тепер одібрало у нього ноги. Який же з тебе хлібороб без ніг?

— Ви, докторе, ходили коли-небудь босими ногами по землі свіжого весняного поору? І орали, сіяли? Косили косою?.. О, то ви, звиняйте, нашого селянського роду? Як ловко йти по пухкій землі, які то радощі — засівати її. А потім, діждавшись жнив, косити пшеницю, руками своїми посіяти. Золотом осип мене, не проміняю своєї хліборобської професії на іншу. Тепер, видно, — все... Не ходити більше моїм ногам, не робити моїм рукам.

Враз старий замовк, закрив очі. Певне, стомився од такої довгої промови. І за хвилину, не розплющуючи очей, тихо вимовив:

— Коли?

— Що — коли? — не зрозумів лікар.

— Різатимете коли?

Сумно усміхнувся Вадим Григорович.

— Не різатиму, діду Йосипе, а операцію робитиму. Я — хірург, а не м'ясник.

— Все'дно — ножем...

— М'ясник сокирою більше...

Не знає Йосип Цах, чим ще орудує хірург. Якби знав — жахнувся б. Бо частенько орудує хірург і хірургічним коловоротом, і молотком, і стамескою, як тесля. От недавно привезли такого ж дідугана (старшого, правда) з пробитим черепом. Любов довела. Стара з ревностів обухом торохнула діда Мусія по голові. Мову втратив, почав сліпнути. І от довелося братися за коловорот, молоток, стамеску, довбати і свердлили череп, зупиняти кровотечу, вибирати згусток крові, що давив на мозок. Раніше таких операцій не робили в Згурівці. А Вадим насмілювався.

Життю сільського лікаря, з одного боку, не позаздрить, скажімо, київський колега.

Тут не скористаєшся з порад шанованих професорів Амосова чи Коломійченка. Треба самому сміливо і швидко вирішувати, а головне — діяти. І — в будь-яку хвилину дня і ночі.

Ми сказали — не позаздрить київський колега сільському лікареві. Але застерегли — «з одного боку». А з другого? А з дру-

гого — Вадим Григорович вдячний долі, що опинився після війни в селі, і велика практика зробила його досвідченим хірургом. Або, як кажуть тут, чарівником...

— ...А то було ще дівчинку привезли з Черевок, — розповідає дідові Вадим, — куряча кісточка попала в основний дихальний бронх. Раніше такі випадки вважалися безнадійними. Врятували. Або от ще: шофера привезли...

Старий Йосип слухав лікаря з селянською шанобою, слухав, не перебиваючи. Тільки як скінчив Вадим Григорович, звучно зітхнув дід.

— Важкі то случаї, конешно. Баба діда обухом... І куряча кісточка. І шофер отой... Я згоден — хай би мене обухом, ніж отой... Од такого, як у мене, мабуть, краще так стукнути сокирою, аби й не кавкнув...

— Що це ви настроїлись на похоронний мотив? — насупився лікар. — Майте на увазі — часом навіть знаменитий професор нічого не вартий, коли хворий уже зібрався на той світ, коли не вірить у своє одужання. А може у вас випадок легший за ті, що я розповідав.

— Дай то боже.

— Операція покаже...

Старого поклали на операційний стіл. Звична для лікаря операційна. Звична хірургічна сестра, як завжди уважна, завбачлива, — так було й учора, і торік, і десять років тому. Тільки подивиться на Оксану, а вона вже подає скальпель, тільки кивне — пінцет бере з ванночки. Та й без поглядів знає Оксана, що коли подавати.

Часом, правда, насупить свої світлі брови хірург.

— Не чухайся довго, Оксано!

Хто знає, для чого отак грубувато гримає хірург. Він може навіть кругленьке слівце кинути в час операції. Така вдача? Слабість людська? Хто знає, може, це лікарський прийом створити невимушену обстановку, аби хворий на хвилю забув про свою неміч, збадьорився навіть, навіть усміхнувся...

Наркоз, мабуть, уже скінчив свою дію, бо старий облизує зашерхлі, мов у жнивну годину, бліді вуста.

— Ви ще до молодичь ходитимете, діду Йосипе. Повидаєте своїх дочок заміж і до куми...

Повезли старого в палату. А Гладун знову повернувся до аналізів, до попередніх

діагнозів. Пухлину то він вирізав, а метастазом хвороба може піти далі, на інші тканини, на інші органи. І чого варта тоді буде, Вадиме, твоя складна, майстерно зроблена операція, твої руки золоті, твоє чародійство?

Такі думки обсіли й старого. Якогось там дня після операції сказав лікарю, що довгенько вже сидів на ліжку:

— Важко мені... Тяжко, Вадиме Григоровичу.

— Та ж вирвали вас із пазурів смерті.

— По очах ваших бачу — ще не вирвали. Тривожні у вас очі, докторе, добрі, ласкаві, а — тривожні.

Помовчали, прислухаючись до весняних голосів за вікном.

— Дивлюсь оце я на вас і думу думаю, — відкашлявшись, почав дід Йосип. — Звиняйте, може й не так висловлюсь, але перед смертю хочу сказати, як думаю. У нас на хуторі, та й скрізь, і старе й мале називає вас Вадимом.

— Владимом...

— І так кличуть. Воно, звісно, трохи той... З Прилук до вас їздять, з Переяслава, з Бикова й Басані, — шанують люди. Та й сивіти он уже почали. А — Вадим... Воно трохи той. Але не гнівайтесь. То з любові. І як grimнете на кого чи словечко кругле підкинете, не зобижаємось, бо свій ви. От тільки дивуюсь я — коли ви спите? Ночами ж біля мене сиділи... Коли ви їсте? З ранку й до вечора на ногах. То осьдечки чутно ваш голос, то осьтамечки. А там, дивись, уже «ревізію» животів робите, череп стамескою довбаєте, курячі кісточки виймаєте, часті одну до 'дної стуляєте. І обратно ж, дивлюсь оце я на вас, ви чоловік хвизичеськи, еге ж, не дуже здоровий. А непосидючий, а бистрий. То хіба надовго вас хватить, як будете отак-о? Людині поміч давайте, але ж і себе не забувайте. Ви чоловік нужний людям... І серце ваше удивительне—м'яке, мов віск. Немов ви весь із ласки зліплений. Звідки воно оце у вас?

Вадиму Григоровичу, власне, ніколи не доводилося замислюватися над тим, який він є. Часу немає на різні там самоаналізи.

Чудний дід Йосип. «Із ласки зліплений...» А його, Вадимове, життя не щед্রে було на людську ласку. З першого ж дня, як народився...

* * *

Було це на початку першої, як кажуть у нас, миколаївської війни. У суботу знайшовся хлопчик, а в понеділок батька на фронт виряджали. Жінки голосили, як за покійником.

— Цитьте. І так на душі...— просив Грицько.

Грицьків батько цитькав на тонкосльозих жінок, хвалився:

— Насилу вмолив поповича до тебе, як той казав, кумом.

Спохмурнів Григорій.

— Нащо нам попович? Обійдемося. Самі ж, тату, казали: «Попович красно говорить, та кривий писок має».

— Т-та-ке... Коли це я тобі?.. — поморщився Яків Іванович.— От що, гріх, як той казав, одмовлятися од поповича.

— То й родичайтесь самі...

— Диви, яйце курку почало вчити, — індичиться дід Яків і мало не з кулаками підступає до рекрута... Розгнівався, осатанів старий, жилава шия налилася кров'ю.

— Хай же тебе перша куля не мине, коли так.

Отаке було батьківське благословення.

— Спасибі, тату, й за це.

— Носи на здоров'я, — огризнувся Яків Іванович. — Якого пива наварив, таке, як той казав, і пий. Аби знав, як родителів шанувати.

І куля не минула Вадимового батька... Дід Яків якось враз зів'яв по тому, наче аж поменшав, боявся глянути в очі невістці. Старий був забобонний і щиро вірив — всевишній прислухався до його прокляття. А коли так — сина батько загубив.

Не було кому розтлумачити дідові, хто був справжнім убивцею і сина і мільйонів інших синів...

А як на онука гляне — зір туманиться. Осиротив дитину. Як умів, наділяв суворою хліборобською ласкою: брав онука в поле, дозволяв підгопувати на коні. О, яка то була радість для хлоп'яти! Вчепиться в гриву — і таким щастям світяться оченята!.. Так і ріс Вадька у борозні, на стернищі, на толоці. Аж поки не внадився до них чоловік із Черевок, сусіднього села... Взяв та й посватався до Вадимової матері.

— Що ж, як трапився чоловік, іди, Фе-

досько. Не перечу,— одказав дід на німі й неспівливі погляди невістки.

Черевківець поставив молодій вдовиці умову:

— Бери тебе, а сина... де хочеш...

— Рідна ж дитина, Федоре?.. І не соромно тобі?

— Сид не дим, очей не виїсть... До тебе сватаюсь, тебе беру.

Розповіла свекру про оте нещасливе сватання.

Аж почорнів дід Яків, замкнувся в собі. Та скільки не грався в мовчанку, мусив сказати, що ятрило душу, пекло серце.

— Значить, так. Погубив я сина свого, казав той, прокляв кулею. Судьба, видать. Знаця, бере тебе Федір,— хай його за пуп візьме. Щоб він і в старцях щастя не мав... Іди, а я батьком твоєму синові буду. Не бійся, не зобижу. Житиме собі, як усі діти...

Заридала Горпина, схопила малого, немов хто хотів вирвати у неї з рук хлопця.

Як усі діти житиме... Справді, Вадько підріс, пас худобу з хлопцями, як усі. Але всі хлопці хвалилися: «Мати млинців напекла». Або: «А тато з ярмарку сорочку привіз».

У Вадьки не було тата.

А материні відвідини були не часті. Отож і ріс круглим сиротою. А воно правду кажуть люди: горбець маленький, а серце має. Заздрив ровесникам, заздрив навіть тим, кого батько попругою почастує, — а його й побити нікому.

Старий був скупий на ласку, та й не кривдив. А як зіп'явся на ноги Вадя, як семирічку скінчив, купив йому дід штанці новенькі, сорочку, сіренький картуз із гудзиком.

— Тепер ти вже не маленький. Мабуть же, вчитися, той... хочеш? — І сумно й весело водночас блимнув на внука Яків Іванович.

— Хочу...

— Ходи, вчись. Тепер дорога, як той казав, одкрита у науку всім.

І пішов Вадим у науку. Вчився у медичному технікумі в Києві, возив торби од діда, а як занедужав старий і припинилися торби, залишив технікум і на вчительські курси подався. В Яготині були такі курси. Після курсів учителював в Усовці. Це недалеко од рідної Малої Березанки.

А таки тягло хлопця, як каже дід, у науку. Прийшов до старого:

— Хочу поспробувати вчитись далі.

— Діло твоє, — стримано обізвався на те Яків Іванович. — Як вилюднів — іди. Осипиш сам — хай тобі щастить. Бачиш — підтоптався я вже...

— Якось воно та буде. Підроблятиму, на станції мішки носитиму...

— А що воно ти за науку вибрав?

— На зубного лікаря...

— Ну, що ж, це таке діло... Як нічого кращого не придумав... Будеш, казав той, по зубах спець? А, скажімо, живіт заболисть чи у вусі сіпати почне — ти тут не той?..

Дід скрипнув дверима, вніс якусь давню почорнілу скриньку, почав длубатися в ній, знайшов, що шукав; простягнув онукові.

— На. Візьми.

— Що це?

Кашлянув старий, заблимав очима.

Вадим хотів був відмовитися од дідових грошей, та старий нахмурих білі кустраті брови, сердито пожував губами.

— Якби батько-мати були — не давали. На смерть беріг. А так, як той казав, бері. Така твоя планида. Вчись. Хоч один Гладун з усього роду дохтором буде, хоч і не справжнім, як той казав, не хируном...

З лікарів старий визнавав лише «хируна»: так він називав хірурга.

— Хай тобі, сину, знаця, щастить.

Взяв засмальцьовані, складені вчетверо дідові п'ятірки, поїхав до Києва.

А воно всяко бувало — коли щастило, а коли й ні. Та веселе було життя студентське, хоча і в балетках. Справді, носив вантажі на вокзалі аби заробити на балетки, котрі носив влітку так, а взимку — з галошами... По закінченні інституту з радістю пішов у невідомі йому донині світи, на Урал і в Сибір. З рік попрацював, а згодом потягло його знову вчитись, щоб закінчити, як казав дід, «справжній» інститут, стати «справжнім» лікарем.

Вступив на третій курс Омського медичного інституту. І закінчив у той страшний, сорок перший рік. У мирні дні він би проходив практику у досвідчених лікарів, вчився б своєму мистецтву роками. А вийшло так, що ніколи було вчитися у знаменитих клініках.

А втім, чого ж, вчився у медсанбаті, саме життя вчило.

О, побачив би тоді дід Яків свого «хируна», жахнувся б. Руки в крові, по клейончатому фартуху тече кров. Стогін, крики поранених. Один лається брудною лайкою,

другий просить добити його, третій... Та що там казати? Одне слово—війна...

Все, що вони, лікарі, вчили з воєннопольової хірургії, полетіло шкереберть. Скажімо, медсанбат розрахований на сто поранених. І лікарського персоналу, і медикаментів, і приміщень, і продуктів на сто душ, а привозять тисячу. Коли тобі, хірургу, спати? А де поранених розмістити, та ще й створити для них більш-менш відповідні санітарні умови? Де взяти бинтів і шин, де взяти крові для переливання?

Перед ним і зараз постають курські, воронезькі, харківські дівчатка, які, ризикуючи своїм життям, своїм здоров'ям, віддавали крові більше, ніж мали право віддавати. Скільки й понині жінок років сорока мають порушений обмін речовин, схильність до хвороб. Вони не ходили в атаку, не закривали своїми тілами дзотів ворожих, але це герої, яким треба низько вклонятися при зустрічі, цілувати руки.

Бувало так. Крові консервованої немає ні краплі, а життя бійця може врятувати тільки перелита кров. Терміново береться проба. Виявляється, кілька дівчат-санітарок мають першу групу крові, яку можна переливати всім. Але кров не вода, щодня не братимеш, бо треба відновлювати її. І ніякою рідиною її не розбавиш. Є певні норми, закони. Але це тільки в підручниках так. Та у мирні часи. У фронтовому житті воно складніше.

Скінчиться війна, повернеться медсестра до мирної праці. І декотрі, які не нюхали пороху, пальцями тикатимуть, показуючи на ордени й медалі на грудях дівчини, недвозначно натякаючи, за що оті ордени й медалі. А хіба розкажеш кожному, як носила вона на собі поранених, маленька і щупла, як бомбили їхній медсанбат і одкопували її, засипану в траншеї, і, нарешті, як багато людей живе на світі тільки тому, що в їхніх жилах тече її гаряча дівоча кров...

У мене завжди свербіли кулаки, коли я чув нешанобливе слово про жінку-фронтвичку.

Важкими дорогами війни йшов Гладун. То були дороги його народу. На одній із них він знайшов ту, яку шукав давно. Це був сорок третій рік, коли ми переможно наступали. І Вадим Григорович був уже не ординатором, а інспектором санітарного відділу армії.

Довгенько він затримався в одному

спеціалізованому офіцерському госпіталі на станції Кигичівка під Лозовою.

Тут він і зустрівся з своєю Оксаною. Працювала вона по вільному найму медсестрою. Не знає Вадим, що вразило його — лагідна вдача, співуча мова, очі задумливі й сумні чи історія Оксанина.

Її чоловіка-партизана розстріляли гітлерівці. А саму з маленьким Володькою на руках поліцаї знайшли в сараї, вивели на високий насип за станцією:

— Одправимо тебе, куди й твого партизана, щоб не сумно було йому одному.

Стоїть, схопила Володьку, і вже не плаче,—сліз давно немає. І не кричить,—голосу немає. Шепоче: «Невже ж, кати, немає у вас матерів, невже піднімете руку?... Мене вбивайте, а дитину... За що дитину?»

Наставили дула поліцаї, а старший скрикнув тонкі, рухливі, як п'явки, губи:

— Одставить. Перекур. Хай побавиться ще з своїм більшовиченям. Встигнемо землю угноїти.

Поліцаї запалили сигаретки, видані воюрогом за вірну собачу службу, кидали молодій жінці брудні слова, мордували ними, розпалювали мозок. «Ой, краще б убили. Відразу. Ніж отаку муку...»

Задеренчав мотор, підїхав до них ще один чорношинельник — волоокий, чисто поголений, видно, найстарший їхній, кинув Оксані з дитиною:

— Іди звідси, сволоч. Та пам'ятай...

Нараз витяг довгий парабелум і вистрелив трохи вище Оксаниної голови. Оксана впала з Володькою, як підкошена. Поліцаї, збігаючи з насипу, старалися шарпнути жінку чи кованим чоботом, чи прикладом карабіна.

Вона довго не мала сили підвестися, одірватися од землі. А як підвелася, сторожко оглянулася довкола, хитаючись, мов п'яна, побігла куди очі бачать, згадала оті слова волоокого: «Та пам'ятай!» О-о, вона пам'ятатиме, таке не забувається, на все життя залишили згадку кати...

Вони частенько зустрічалися, згадували дитинство, школу, студентське життя.

Може, справді, треба було говорити ласкаві слова, Єсеніна читати, про любов співати, а не розповідати про оті дитячі забавки, бої на болоті і грабарській канаві?

Так, треба було про любов. Жінки люблять цю тему.

Любов... Вадим колись читав: є любов

сердечна; любов — пристрасть; є почуття, не пройняті полум'ям кохання, безпристрасна, так би мовити, любов. А в нього ж яка?..

— Хочете бути моєю хірургічною сестрою, Оксаночко? — несподівано запитав Вадим і наче злякався цього, ним же сказаного слова — «Оксаночко», — побіг. А вона, жінка з задумливими очима, ще довго стояла на дорозі, і оте ласкаве слово, наче живе, гріло її душу, розтоплювало, здавалось, закам'яніле серце. Думала по смерті чоловіка — більше ніхто ніколи не говоритиме так до неї, а воно, бач, неждано-негадано явився оцей доктор Гладун... Завше похмурий, заклопотаний, вовкулака і ворог жіноцтва. Гримає на санітарок, бурчить, як свекор. І от на тобі — «Оксаночка»...

Через деякий час по тому перед строем зачитали наказ начальника госпіталю, де говорилося, що він, Вадим Григорович, хірург, і вона, Оксана Михайлівна, медсестра, віднині чоловік і жінка, а Володьку Гладун усиновлює.

Жінка сяяла білозубою посмішкою і сама здивувалася своїм веселошам, думала — назавжди розучилася сміятися, радіти. Вона була у формі — гімнастюрка підкреслювала струнку постать, пілотка здавалася найвишуканішим жіночим головним убором. Такою красивою ще ніколи не бачив Вадим Оксану.

На фронті не було загсів, а життя все ж продовжувалося. Ховали друзі своїх однополчан, вмирили од ран солдати, закохувалися в медсестер, санінструкторів, лікарів, і вони, звісно, в нас...

Тонкогубий скептик може скривитися по цих словах: «Знаємо ми, яке на фронті кохання». Ні, не знає він любові глибокої і вірної, жагучої і неповторної, яка народжувалася серед горя і смертей, любові на все життя. А чи бачив такий скептик фронтове весілля молоденького лейтенанта з ще молодшою, як маків цвіт, дівчиною, санінструктором, сибірячкою Марією? Ні, не бачив, як упав снаряд і влучив у весільний стіл, і осколок вп'явся у Марієне серце. А за кілька годин по тому ховали Марію, і молоденький лейтенант може вперше поцілував свою кохану. Так, неціловану за життя, і поховали... За годину по тому був бій, і солдати йшли в атаку, йшли з сльозами на очах і несли її ім'я з собою: «За Марію!»...

З того бою не всі повернулися, молоденький лейтенант виніс з кривавого побоїща рану, сиве волосся і зірку героя. «За Ма-

рію!» — так кликав він своїх солдатів у бій. Всю війну пройшов з тими словами. А по війні, мабуть, багато доброго зробив. І не образилась його дружина, коли першу доньку свою назвав Марійкою. Отже, не зрозуміє рано посивілий колишній лейтенант тонкогубого скептика.

Але яке має відношення описане весілля до Вадимового одруження? Мабуть, ніякого. Вранці не було бою, ото тільки що на сивину розжився. Так то трохи пізніше, як налетіли бомбардувальники, і його важко поранило. З лицем блідим і схудлим, стояла над ношами Оксана. Зараз Вадима, її Вадима, коханого і дорогого, відправлять у глибокий тил.

— А ти казав — назовсім до нас, до мене...

— Да-а, доля посміялася з мене. Але нічого, колеги скоро підлатають.

— Головний хірург каже, що у тебе...

— Лікарі завжди перебільшують. Навіть коли вони головними хірургами називаються.

— Заспокоюєш...

— Дивись, не закохайся у якогось головного.

— Ти — найголовніший для мене.

Хіба думав він, що мине кілька місяців, і Оксана піде з наступаючими військами вперед, а його повезе на схід непривітний, довгов'язий шофер Ніколашкін, насвистуватиме всю дорогу «Прощай, любимий город», а потім лукаво запитає:

— Ну, що — встигли? Ото не треба було спішити. Туди завжди встигнеш.

Оксана пішла туди. Але повернулася до дому, до свого Вадима, і на гімнастюрці її подзвонювали бойові медалі. А потім пішов їхній Володька в школу, а потім — в академію сільськогосподарську. А любя Оксана народила йому такого ж непосидячого, як батько, Толю...

Чимало часу минуло з тої пори воєнної, а, здається, мить одна. Уже Толя в сьомий ходить. Уже сорок сьому весну зустрічає Вадим Гладун, або, як кажуть тут, — Владим. Швидкоплине час. А чого? Бо не вистачає його, часу і депутатські обов'язки, і санітарна пропаганда, і лекторська робота, і партійне навчання. А тут ще будівництво нового містечка для лікарні-стаціонара, поліклініки, протитуберкульозного диспансера. Де його, часу, взяти, — оце все. А треба ж ще і в журнал заглянути, і не тільки в «Хірургію», а і в «Новий мир».

і в «Дніпро», «Вітчизну». А часом і на курси слід поїхати, послухати, що воно робиться на медичному фронті. Як далеко наука пішла за останні роки. Он доктор Мішалкін операції на серці робить, а київський професор Амосов — по-новому легені лікує.

На одних таких курсах удосконалення зустріч чудна була. Декан факультету хірургії, розпочавши читати лекцію, зупинився нараз поглядом на Вадимові:

— Ми з вами, колего, десь зустрічалися?..

— Не пам'ятаю, пробачте, — Вадим ніяково поправляє окуляри, мружиться.

— Ви ж Гладун... Вадим Гладун?..

— Михайло Сидорович? Пробачте, не впізнав. Ви, знаєте, постаріли...

— Полюбуйтеся, виховав я на фронті такого нечому. У вас немає такту, Вадиме. Тут жінки, а ви — «постаріли»... Хіба я старий?..

Жінки негайно розвіяли ганебне звинувачення фронтового колеги професора:

— Доктор Гладун помилився. Він же короткозорий.

Потім зустрічі з професором, консультації в нього. Адже питань у хірурга чимало набралось. Понад шість тисяч складних операцій зробив за повоєнні роки Гладун. І не на всі випадки зміг найти відповіді в підручниках. Але в серці завжди знаходив відповідь: людині треба полегшити її страждання, треба продовжити їй вік. А що ті безсонні ночі, чого має зжити за ними?..

Все це і багато іншого стало відомо Йосипу Цаху з вуст Вадима, їхнього Владима...

— От так, діду Йосипе, хоч ласка було й обминала мене далекими дорогами, та я й не жалкую. Бо й зі щастя, а не тільки з горя, скувалась моя доля... Ну, спочивайте, діду Йосипе, сили набирайтесь.

— І ви спочиньте, Вадиме... Вадиме Григоровичу. Глупа ніч надворі, а ви тут. Оксана Михайлівна вже тричі зазірала, вечеряти, мабуть, жде.

А таки жде Оксана. Вони вдвох ідуть додому, обійнявшись, зморені безсонням...

І як їм хороше вдвох серед темної ночі, в тихім шелесті сосен. Вадим враз повертає до своєї Оксани втомлене обличчя.

— А пам'ятаєш старшого лейтенанта Сметаніна? Він щодня записував на фронті, скільки годин не доспав, і обіцяв після війни «ліквідувати заборгованість по сну».

Як не пам'ятати Оксані Героя Радянсько-

го Союзу Сметаніна. Його привезли, коли вже газова гангрена почалась. Лікарі сказали: «Ампутація ноги. І — негайно». О, гангрена — то страшно, в народі її антоновим вогнем називають.

Аж посірів герой:

— Як же це так, сестричко? — шепотів безбарвними губами. — Як же я без ноги? Га, сестричко?..

Оксана закусил губу, мало сама не плакала. Прийшла до Вадима:

— Врятуй йому ногу, Вадя.

Вадим довго ощупував ногу, давив пальцем у вражене місце, ямка від пальця так і залишалася, наче давив не живе тіло, а віск, тісто. Гладун зітхав, кречав, кудись бігав, з кимсь радився, з кимсь лаявся. Прийшов розчервонілий, наче з морозу.

— Добре, герой, спробуємо. А як врятуємо ногу, постав найбільшу свічку за спасіння душі раби божої Оксани.

— Вік не забуду, докторе, дітям своїм розкажу про вас обох.

— Хіба в тебе діти вже є?

— Будуть, — якимось сумно вимовив, немов не сказав головного, суттєвого.

Вадим Григорович тричі клав молодого красеня на операційний стіл, робив так звані лампасні розрізи, щоб побільше кисню заходило. А кисень — то ворог так званої анаеробної інфекції, яка роз'їдає тканину, живучи без кисню.

Нелегко було Вадиму переконати більш досвідчених хірургів: не наближає він молодого і вродливого Сметаніна до смерті, а, навпаки, смерть віддаляє.

Ще важче було переконати себе. Підручники, відомі світила науки — за ампутацію кінцівок при газовій гангрені з зараженням крові...

А таки врятували ногу. Таки бачили своїми очима, як витанцював старший лейтенант на прощання. Він називав ласкаво Гладуна чарівником, а Оксану — ангелом-хранителем...

Оксана з Вадимом не забули тих днів. У хвилини відпочинку (а їх так мало в сільського хірурга) Оксана Михайлівна бере з етажерки знайому папку, і вони вдвох перечитують вирізки з фронтових газет. Ось пожовклий газетний аркуш. Невеликий нарис «Молодий спеціаліст».

— А колись, Оксано, ми навіть молодими були? — жартує Вадим Григорович.

— Ти й зараз, як парубок.

— Та й ти ще за молодичку зійдеш.

«Військового лікаря Гладуна добре знають бійці та командири нашого з'єднання. Молодий скромний лікар користується заслуженою пошаною як спеціаліст, що постійно росте, який просто і щиросердо віддає свою майстерність служінню Батьківщині».

«...Якось привезли лейтенанта Прокошина. Він був поранений осколком ворожої міни. В нього була розтрощена ліва частина верхньої щелепи, пошкоджена м'яка тканина носа, розірвано язик, тверде і м'яке піднебіння... Важко було розрізнити хоч би окремі риси обличчя. Тільки очі, великі карі очі, гаряче іскрились з-під навислих брів».

І далі про Вадима: «Він намагався так накладати шви, щоб не спотворити обличчя, а надати йому, по можливості, його попередні красиві риси. Адже людина буде жити!»

Скільки тих вирізок зібрала Оксана Михайлівна! І з фронтових газет, і з районної, обласної. Ось листи Вадимових хворих, яких підняв на ноги своїми руками, руками медичних сестер і санітарок. Останнім, справді, важко й ціну скласти.

Ось лист діда Йосипа в «Прапорі Леніна»: «Він врятував мені життя». А в іншій газеті розповідається, як дід Йосип чабанує в колгоспі. Щороку в газеті пишуть про найкращого чабана колгоспу імені Леніна Йосипа Цаха.

Щоб не викликати запитань читача: «А де ж тепер мати Вадимова, де вітчим?», «Так і живуть чужими все життя?», скажу й про них. Живуть і тепер у Черевках, під Згурівкою, і Горпина Григорівна, мати Вадимова, і Федір Якович, вітчим. Зла не має на них син. Для сина мати завжди мати. А для матері син — тим більше.

Якось привезли у безнадійному стані родича вітчимового, з'явився і Федір Якович. Губи в старого тремтять:

— Не помни лиха, сину...

Може, у той час, як тремтячими губами просив вітчим врятувати родича, Вадим згадав пасовисько, матір, що крадькома пробиралася до нього, пастушка, приносила гостинців, розчісувала руську, давно не стрижену куделю і плакала: «Обоє ми з тобою сироти, дитя моє».

Чи згадав син радість материну. Розказували йому пізніше, похвалилася мати Федо-

ру: «А Вадько в інституті вже...» Чогось спохмурнів Федір, вичавив із себе:

— Хай не дивиться високо, бо око запо-рошить...

А може, згадав Анатолія, брата свого рідного по матері, сина Федора Яковича. Анатолій писав у кінці війни Вадиму: «Не гнівайся на мого батька. Скінчиться війна, хай і тобі він буде батьком».

Писав і матері з батьком Анатолій: «Рідні мої тату і мамо. Ми з Вадимом дружили все життя. Ми виростили в інші часи, ми виховувалися іншими законами. У наших серцях інші мрії. А війна ще більше навчила, як треба цінувати людську дружбу. Може, я загину, а Вадим залишиться. Прошу вас, мої рідні, може це вже востаннє: приймайте до себе Вадима. Тату, до тебе особливе слово: прийми Вадима, хай буде він тобі сином».

Не повернувся Анатолій у рідні Черевки. Загинув командир батареї на берлінському стадіоні в останній день війни. А лист його, як заповіт, зберігається по цей день, хоча й пече душу старому Федорові.

Може, згадав Вадим і сорок третій рік, станцію Кигичівку під Лозовою, де зачитували перед строем наказ про всиновлення Володі... А можливо, і не згадував того Вадим Григорович, слухаючи слізне прохання вітчима. Бо ніколи хірурги вдаватися в отакі спогади. Може, то авторський домисел, про який ось уже скільки років сперечаються письменники в літературних журналах.

Як би там не було, а на вітчимові слова відповів стримано:

— Постараюсь.

І рятував. Пізніше Вадим дізнався — довго не наважувався Федір Якович переступити поріг лікарні, де працює пасинок, та старому порадили:

— До Вадима везіть. Вадим спасе.

Рятував, як усіх. Оперував, днював і ночував у палаті після операції, мало спав і мало їв, виривав із пазурів смерті. І вирвав.

Прийшов вітчим. Прийшла мати в слюзах до нього додому.

— І радію я, що у мене такий син. І сумно мені, пече отут...

Прийшли всі, хто був на тому побаченні сина з матір'ю. Що скаже Вадим? М'яв у руках шапку вітчим, не смів сісти в хаті скривдженого ним пасинка. Хто знає, що скаже Вадим. А може нічого не сказати. Прийшли, мов-

ляв, непрохані, то й підете некохані. Багато тепер родичів розвелосся...

— Що ж, минулого не вернеш. І я не злопам'ятний. Ось моя хата, ось моя Оксана, сини мої, батьки Оксанині,— тепер вони й мої батьки, невістка Світлана... Приходьте до нас на свята, приймемо, як гостей... Як рідних... Як матір... І як... батька.

Отак сказав Вадим. Заспішило синове серце, як кинулася мати йому на груди, розбурхалася душа, як побачив скупку сльозу у вітчимі.

Наче аж одмолоділа Горпина Григорівна відтоді. Раніше, коли казали люди: «Ото вже золота дитина у вас Вадим», якось швиденько прощалася, пригиналася, аби непомітнішою стати, швиденько пройти мимо людей, ішла геть, аби не розридатися.

Тепер не пригинається, не ховає свого посвітлілого чола, радощів своїх. Тільки зітхає: чом ви, радощі, не прийшли раніше?

* * *

Я не проти футболу. Хай живе футбол! Мені хотілося б, щоб і тих, хто не забиває гарматним ударом голів, не бере «важких» м'ячів, а рятує людей, повертає їм втрачене здоров'я, силу і людську красу, не забували ні наші газети, ні радіо, ні телестудії. Адже рятує Вадим Гладун, не сподіваючись на особливі дарунки. Найліпшою винагородою для нього є людська шана.

Хіба це не найвища нагорода:

— Ідьте, голубко, до Вадима. Якщо вже Вадим не спасе, то ніхто не спасе!

Хай ця порада по-дитячому наївна, але в ній є дорогоцінне зерно — віра в майстерність хірурга, непідробна любов до людини з невомними і вмілими руками; руками, що так часто тримали гаряче і тремтливе людське серце і повертали йому життя.

Хто не позаздрить такій багатій, трудній і щасливій долі?

